

Historický vývoj kláštora Milosrdných bratov v Spišskom Podhradí

ŠTEFAN LENČIŠ

Mestečko Spišské Podhradie (nemecky *Kirchdrauf*, maďarsky *Szepesváralja*, poľsky *Spiskie Podgrodzie*) leží v severovýchodnej časti Hornádskej kotliny na južných svahoch Levočských hôr. Patrí do okresu Levoča v Prešovskom kraji. Pôvodne patrilo do Spišskej župy, ktorá sa rozkladala prevažne v severovýchodnej časti dnešného Slovenska. Prvýkrát sa písomne spomína v roku 1174 v súvislosti s kostolom, ktorý bol zasvätený Panne Márii. Z juhovýchodnej strany je chránené Spišským hradom, ktorý sa už v 12. storočí stal vojenským, administratívnym a súdnym centrom Spiša. Na západnej strane sa nachádza Spišská Kapitula, kde koncom 12. storočia bolo založené prepošstvo patriace do Ostrihomskej diecézy. V roku 1776 bolo erigované Spišské biskupstvo a prepoštský kostol sa stal katedrálou. Biskupovi pri spravovaní diecézy pomáhalo desať kanonikov. Rehoľa jezuitov si tu v roku 1648 založila gymnázium a v roku 1815 tu zriadili aj kňazský seminár. Pre prípravu učiteľov spišský biskup Ján Pyrker založil v roku 1819 učiteľský ústav.

Mestečko bolo na 360 rokov dané do zálohy poľským kráľom. V ňom sa v druhej polovici 17. storočia usadili Milosrdní bratia, na začiatku 19. storočia evanjelici a v druhej polovici toho istého storočia aj židovskí obyvatelia.

Významnú pozíciu a zároveň úlohu na Spiši mala Katolícka cirkev, ktorá výrazne vstupovala aj do celého spoločenského, kultúrneho a hospodárskeho života. Dôležitú úlohu tu zohrávali náboženské bratstvá, cirkevné školy a činnosť kláštorov. Zakladanie kláštorov v stredoveku bolo spojené aj so zriaďovaním kláštorných škôl, tretích rádov, útulkov, špitálov a pod. Bola to práve cirkev, ktorá najcitlivejšie vnímala potreby ľudí. Prostredníctvom svojich kňazov a rehoľníkov rozvíjala kultúru, umožňovala vzdelávanie, venovala sa službe chudobným a chorým. Jednou z konkrétnych foriem charitatívnej pomoci bola aj ošetrovateľská starostlivosť o chorých, ktorá sa prejavila zakladaním špitálov a chudobincov (*xenodochium*). **Územie Spiša bolo bohaté na prítomnosť mníšskych rádov, ktorých najväčší rozmach zakladania bol v 13. a 14. storočí. Ich charitatívny rozmer nemožno spochybňovať. Z mnohých treba zvlášť spomenúť cistercitov v Spišskom Štvrtku, benediktínov v Štôle, kartuziánov na Skale útočišťa nad Letanovcami, v Červenom kláštore, Lechnici a Levoči, božohrobcov v Lendaku, antonitov v Dravciach, či augustiniánov v Spišskom Podhradí.**

Do charitatívnej činnosti vstupovali okrem Cirkvi aj mestá, ktoré zakladali rôzne špitály a *xenodochia*, predsa len najväčšiu prácu na tomto poli vykonali mníšske rády. Treba

osobitne vyzdvihnúť kláštory, ktoré mali špitály, a to zvlášť v kláštoroch: v Lendaku, Levoči, na Skale útočišťa, v Dravciach, v Štôle a v Spišskom Podhradí.

Špitál v Spišskom Podhradí

V Spišskom Podhradí dal drevený mestský špitál s kamennou kaplnkou na vlastné náklady postaviť v roku 1397 miestny farár Henchmann. Špitál s kaplnkou bol zasvätený svätej Alžbete a stál na južnej strane mestečka pod hradom. Tento špitál (xenodochium, starobinec, útulok) mal svojho duchovného správcu, ktorý sa o neho staral spolu s mestskou radou. Správcu - rektora určoval miestny farár. V roku 1399 však duchovný správca zo špitála odišiel, lebo nemal z čoho žiť a špitál s kostolom obsadila rehoľa sv. Augustína (augustiniáni). **Keďže rehoľníci nemali na obsadenie kostola a špitála povolenie od miestneho farára, vznikol spor. Augustiniáni z mestečka odišli, ale spišský prepošt spolu s kapitulou v roku 1400 tento problém prešetril, odovzdal na rozhodnutie ostrihomskému arcibiskupovi a ten rozhodol, aby augustiniáni v mestečku zostali, ale nesmeli zasahovať do kompetencií miestneho farára. Tak v roku 1400 prevzali augustiniáni v Spišskom Podhradí mestský špitál od diecéznych kňazov.**

Neskôr sa pravdepodobne ukázali problémy väčšieho rázu, lebo pápež Bonifác IX. v marci roku 1402 poslal list spišskému prepoštovi na žiadosť spišskopodhradského farára Jána Libusza, ktorý sa sťažoval na neoprávnené zasahovanie augustiniánov, ale aj iných kňazov do jeho právomoci a zo strany rehoľníkov aj na neoprávnené obsadenie kláštora a kostola sv. Alžbety. Pápež pod trestom exkomunikácie zakázal komukoľvek pôsobiť v mestečku bez súhlasu miestneho farára. Celý problém sporu spočíval v tom, že augustiniáni okrem starostlivosti o chorých, starých a pocestných, slúžili v kaplnke sv. Alžbety omše a vysluhovali sviatosti. Nakoniec sa problémy vyriešili a rehoľníci zostali v mestečku. Podľa historika Cselényho špitál neskôr zanikol a na jeho mieste si augustiniáni založili v roku 1427 svoj kláštor.

Z uvedeného sporu, ktorý v roku 1402 riešil pápež Bonifác IX., sa dozvedáme veľmi zaujímavú informáciu. Medzi tými, ktorí narušovali práva miestneho farára v Spišskom Podhradí, okrem už spomínaných augustiniánov, boli aj antoniti. V listine sa uvádzajú medzi narušiteľmi práv miestneho farára rôzne mendikantské rehole, ale konkrétne sa uvádzajú len antoniti - kanonici kláštora a domu sv. Antona z Vienny (vo Francúzsku), regule sv. Augustína, „*quod nonnulli diversorum ordinum mendicantium fratres, quam etiam canonici monasterii et domorum sancti Antonii Viennensis, ordinis sancti Augustini*“. Rehoľa Antonitov pôsobila od roku 1288 v neďalekých Dravciach a preto sa dá predpokladať, že

svoje služby sa usilovala aj rozšíriť a že istý čas mohli pôsobiť v špitáli v Spišskom Podhradí súčasne s augustiniánmi.

Po čase sa pre augustiniánov stal kláštor malým, a preto im v roku 1512 poľský kráľ Žigmund na základe prosby svojej manželky Barbory (sestry Jána Zápoľského) dovolil kúpiť dom so záhradou bez polí a lúk od istej ženy menom Madley. Tento dom stál v susedstve ich kláštora.

Augustiniáni sa písomne naposledy spomínajú v Spišskom Podhradí v roku 1442, v mestečku však pôsobili až do reformácie. Po ich odchode sa kláštor a majetky dostali do rôznych rúk. O ich majiteľoch máme už iba kusé správy. Je známe, že v roku 1555 si Štefan Chay vyprosil od poľského kráľa Žigmunda kláštor a všetko, čo k nemu prináležalo; v roku 1630 kláštor a majetky vlastnil istý Podhradčan, ku koncu storočia ich získal nejaký cudzinec a nakoniec patrili mestu. Poslednú správu máme z roku okolo 1670, keď katolícki veriaci žiadali knieža Stanislava Heraklia Lubomirského, aby im dal naspäť kostol rehoľníkov sv. Augustína, ktorý ešte vždy vlastnili protestanti. Knieža Lubomirski preto nariadil, aby protestanti kostol vrátili a aby prispeli zo získaných dôchodkov, ktoré mali z toho kostola, na jeho opravu. Kostol protestanti vrátili, ale pre jeho opravu neurobili nič.

Príchod Milosrdných bratov do Spišského Podhradia

Milosrdní bratia prišli na územie dnešného Slovenska v druhej polovici 17. storočia. V roku 1672 prišli do Bratislavy, kde prijali pozvanie od ostrihomského arcibiskupa Juraja Selepčeniho a v roku 1692 dokončili svoj nový kostol, ktorý zasvätili Navštíveniu Panny Márie.

V poradí druhý kláštor Milosrdných bratov bol založený v tom istom roku ako v Bratislave - v Spišskom Podhradí - v roku 1672. Bratia prišli na pozvanie Stanislava Heraklia Lubomirského a zasvätili ho svätému Jánovi z Boha a nakoniec tretí v poradí bol založený v roku 1796 - kláštor Najsvätejšej Trojice v Skalici. Bratia sem boli pozvaní mestskou radou na základe povolenia cisára Františka II.

Datovanie príchodu Milosrdných bratov do Spišského Podhradia vykazuje isté nejasnosti. Faktom je, že sa nezachovali originálne listiny, ktoré by potvrdzovali podstatné okolnosti príchodu a usadenia rehoľníkov v Spišskom Podhradí. Historická, ale aj najnovšia literatúra samotnej rehole buď neudáva čas príchodu bratov na Spiš, alebo uvádza len rok 1650. Prítom uvedený rok sa pri pozornejšom štúdiu ukazuje ako nepravdivý.

Skutočnosť, že aj samotné rehoľné dokumenty nevedia datovať príchod rehoľníkov, dosvedčuje aj *Bullarium* rehole z roku 1724, ktorého hlavným obsahom sú publikované najdôležitejšie pápežské dokumenty týkajúce sa milosrdných bratov. Rovnako tento fakt potvrdzujú aj údaje z kánonických vizitácií z rokov 1829 a 1832, v ktorých sa uvádza, že sa nevie, ako dlho patrili spišskopodhradský kláštor k Poľskej provincii a tiež, že neexistujú žiadne dokumenty o jeho pôvode a ani o jeho zakladateľovi.

Ďalším faktom je skutočnosť, že v roku 1650 mali Spišské Podhradie v rukách protestanti. Až nariadenie poľského kráľa Michala z 24. júna 1671 prinieslo katolíkom slobodu vyznania. Na toto nariadenie písomne upozornil knieža Stanislav Heraklius Lubomirski dňa 20. augusta toho istého roku trinásť spišských miest a im patriace obce. **Týmto nariadením začali protestanti, aj keď nechtiac, odovzdávať katolíkom kostoly, kaplnky a všetko kostolné vybavenie. Následná zmluva medzi katolíkmi a protestantmi uzatvorená 30. augusta 1671 na zámku v Ľubovni, stanovila konkrétne vzájomné vzťahy. Vyššie spomínaný fakt potvrdzuje aj to, že prvý katolícky kňaz v Spišskom Podhradí bol ustanovený až 3. mája 1674, bol ním páter Štefan Sixti zo Spoločnosti Ježišovej.**

Pri tomto datovaní príchodu rehoľníkov do Spišského Podhradia sa uvádzajú aj nepresnosti ohľadom konkrétnej osoby poľských kniežat Lubomirskich, ktorá rehoľníkov pozvala a rovnako s tým aj súvisí uvedený rok 1650.

Napriek tomu, že sa nezachovali originálne listiny, máme k dispozícii odpis zakladajúcej listiny, ale aj ďalšie jej potvrdenia, ktoré sa zachovali v archíve Spišskej kapituly. Z nej sa dozvedáme, že v roku 1699 páter Jozef Jankovský, prior kláštora sv. Jána z Boha v Spišskom Podhradí, predložil pred Spišskou kapitulou originálne listiny, ktoré sa týkali založenia kláštora v Spišskom Podhradí. Prvá listina bola napísaná na papieri, opatrená pečaťou s datovaním 12. máj 1672. Bola vydaná na zámku Ľańcut a „odovzdaná ctihodnému otcovi Modestovi Geneimu, provinciálovi rehole sv. Jána z Boha“. Z tejto listiny sa dozvedáme, že knieža Stanislav Heraklius Lubomirski pred správcom trinástich spišských miest a richtárom Spišského Podhradia, na základe svojho rozhodnutia „postarať sa o to, aby sa šírili prejavy lásky, čím by bolo postarané o spišských chudobných a núdzných, rovnako katolíkov ako aj luteránov,“ udelil fakultu ctihodnému otcovi Modestovi Geneimu, provinciálovi rehole sv. Jána z Boha, „aby sa mohol starať o chorých a liečiť ich telá v mestečku Spišské Podhradie“. Zároveň knieža prikázal richtárovi mestečka, aby odovzdal pátrovi provinciálovi už opravenú kaplnku a príľahlé budovy spolu s príjmami

k nim sa viažucim a určeným k činnosti milosrdných bratov. Tiež nariadil, aby boli bratia uvedení do svojho úradu a mestečko nech má ochranu nad týmto vznešeným dielom.

Pred Spišskou kapitulou bola predložená hneď aj druhá listina provinciálom rehole sv. Jána z Boha a zároveň kráľovského sekretára pátra Žigmunda Radeckého. Išlo o tú istú, ktorá bola potvrdená na hrade Jazdów 9. júna 1696 a ktorú opäť potvrdil knieža Stanislav Heraklius Lubomirski.

Spišská Kapitula na žiadosť už spomínaného pátra Jozefa Jankovského, priora kláštora sv. Jána z Boha v Spišskom Podhradí, overila pravosť oboch predložených listín, vyhotovila o tom úradný zápis a uložila ich do archívu Kapituly. V poradí tretiemu overeniu a potvrdeniu zakladajúcej listiny Milosrdných bratov pre Spišské Podhradie došlo v roku 1728, čo potvrdzuje listina kniežaťa Teodora Lubomirského:

„Teodor Lubomirski dáva touto listinou na vedomie všetkým, ktorých sa to týka, zvlášť správcovi XIII spišských miest ich grófovi a zvlášť richtárovi, a celej obci Spišské Podhradie, že súčasný fráter prior František Neuuman, kňaz, generálny provinciálny vikár rehole, nám predložil privilegium nášho otca kniežaťa Stanislava Lubomirského z 12. mája 1672, vydané na hrade Łańcut, týkajúce sa kaplnky, nemocnice a rezidencie k nej patriacich, k službe nemocných katolíkov i nekatolíkov a konaniu charitatívnych skutkov, žiadajúc nás, aby sme toto privilegium vo všetkých bodoch potvrdili.

My toto privilegium potvrdzujeme a obnovujeme s dodatkom, aby uvedení bratia v Spišskom Podhradí nezasahovali do farskej cirkvi a právomoci miestneho farára.“

V tejto predmetnej veci má svoju závažnosť aj svedectvo priora Vilibalda Stanieka, ktorý potvrdil, že Stanislav H. Lubomirski v roku 1672 dal veľmi starý špitál Milosrdným bratom.

Z týchto faktov nám vyplýva, že Milosrdní bratia prišli do Spišského Podhradia v roku 1672 na základe pozvania 30-ročného kniežaťa Stanislava Heraklia Lubomirského, starostu XIII spišských miest, po dohode so spišským prepoštom Jurajom Báršom.

Je možné pripustiť, že rehoľníci boli pozvaní aj skôr, nevylučujeme rok 1650, ale prítomnosť reformovaných veriacich (luteránov) v mestečku bola v tomto čase prekážkou k založeniu kláštora.

Milosrdní bratia prišli do Spišského Podhradia z poľského mestečka Zebrzydowice. Na územie dnešného Poľska prišli prví Milosrdní bratia z Uhorska v roku 1609, kde si založili kláštor v Krakove. V poradí druhý kláštor si založili v Zebrzydowiciach v roku 1611 a

zasvätili ho svätému Floriánovi. Tieto kláštory patrili do poľsko-litovskej provincie, ktorá bola zasvätená Zvestovaniu Panny Márie.

Pôsobenie rehoľníkov v rokoch 1672 - 1736

Milosrdní bratia v Spišskom Podhradí dostali do užívania obnovenú kaplnku a špitál sv. Alžbety, ktoré augustiniáni zanechali príchodom reformácie. Špitál s ostatnými budovami boli v žalostnom stave a chorí v nich bez potrebnej pomoci. Za pomoci obetavých ľudí Milosrdní bratia tieto objekty postupne opravovali a zasvätili ich svätému Jánovi z Boha. Touto realizáciou sa podarilo premeniť niekdajší starobinec - chudobinec, špitál na nemocnicu. Zo zachovalých dokumentov je známe, že oprava získaných budov bola veľmi náročná a rovnako aj mnohé ťažkosti pri získavaní majetkov, ktoré patrili k tomuto kláštoru, nezískali rehoľníci hneď. Dosvedčujú to aktivity prvého predstaveného tohto kláštora pátra Jána Angelusa M. Ričiusa. Už v roku 1673 požiadal richtára a senát mestečka, aby odovzdali všetok majetok, ktorý patrilo kláštoru. Mesto odpovedalo, že sa rozhodlo, že postaví novú nemocnicu a zvyšný majetok potom vráti kláštoru. S týmto rozhodnutím superior nesúhlasil. Nakoľko sa v danej veci nič nekonalo, v nasledujúcom roku požiadal superior Spišskú kapitolu, aby uviedla, na základe privilégia kniežat'a Stanislava Heraklia Lubomirského, Milosrdných bratov do majetkov, ktoré im prislúchajú od mesta v roku 1674. V tom istom roku však páter Ričius zomrel, ale tesne pred svojou smrťou zanechal pred Spišskou kapitulou a pred dvoma svojimi spolubratmi Andrejom Ondrejkovičom a Jánom Betlenfalvaj svedectvo (v roku 1674), z ktorého sa dozvedáme, že zanechal na opravu rezidencie 17 zlatých, 6 zlatých na zabezpečenie jeho pohrebu, 15 zlatých pre grófa Ferdinanda Theofila Volera, provízora Spišského hradu, aby ich použil na opravu kláštora a richtárovi mestečka Jánovi Rothovi jeden dukát, aby ich použil na opravu kláštorných budov. Zároveň zanechal 4 gboly ozimnej pšenice, aby mohli byť použité na pravidelnú podporu chudobných ľudí v hospici. Majetkové záležitosti pretrvávali aj naďalej a pozitívnu správu nachádzame až v roku 1680, keď Spišská kapitula dosvedčila, že Milosrdní bratia sa dohodli spolu so senátom mestečka vo veci majetkov, ale bližšie ich už nešpecifikovala. Napriek tomu, majetkové záležitosti, ako to ukazujú aj ďalšie súdne spory, neboli celkom vysporiadané a zároveň nedostatočné, čo dosvedčuje aj fakt, že v roku 1698 požiadal prior kláštora v Spišskom Podhradí Spišskú stolicu o príspevok na nevyhnutnú opravu kláštorného kostola. Ťažkosti v tomto smere pretrvávali aj naďalej, lebo z listiny z roku 1704 sa dozvedáme, že časť majetkov, ktoré patrili ku kaplnke sv. Alžbety, ešte stále vlastnili iní majitelia. To bol dôvod pre súdne dokazovanie, z ktorého je zrejmé, že niektoré budovy a majetok užívali viacerí majitelia, posledným bol

Daniel Toporec, ktorý ho kúpil a využíval vo vlastný prospech, ale nevedel dokázať jeho kúpu. Pri dokazovaní pôvodného majiteľa bolo použité aj svedectvo, v tom čase najstaršieho Spišskopodhradčana Juraja Mraka, ktorý už ležal chorý na posteli a mal 110 rokov. Svedčil, že „už 80 rokov žije v Spišskom Podhradí a už od nepamäti sa vie, že pozemok so záhradou vždy patril k hospicu s kaplnkou“. Celý súdny spor nakoniec skončil tým, že sporný majetok mal byť odovzdaný farnosti v Spišskom Podhradí, pretože jej „oddávna“ patril. Tento spor, okrem iných dôležitých údajov, je jasným dokladom, že ide o kaplnku a hospic na južnej strane mesta a že nie je totožný s kláštorom na západnej strane mesta (lokality Pažica).

Prvé obdobie pôsobenia Milosrdných bratov v Spišskom Podhradí je treba časovo ohraničiť na roky 1672 – 1736. Išlo o obdobie príchodu rehoľníkov do mestečka a získania starej kaplnky, hospicu a ďalších budov po augustiniánoch, ktorí mestečko opustili pred reformáciou. Aby sa mohli rehoľníci venovať svojmu poslaniu naplno, museli veľa energie a síl venovať oprave schátralých objektov a získať do vlastníctva darované majetky, ktoré boli nutné k ich životu, ale aj zabezpečeniu chodu nemocnice. Celá komplikovaná situácia neustálych opráv starých budov, ako aj požiadavky na lepšie poskytovanie zdravotníckej starostlivosti nakoniec vyústili k stavbe novej kláštornej budovy spojenej s nemocnicou a tiež aj kostolom na inom mieste.

V roku 1736 Milosrdní bratia opustili tieto priestory a nast'ahovali sa do nových budov v centre mestečka. Nevieme však už nič o osude starej nemocnice s kostolom na južnej strane mestečka. Poslednú správu o nej máme až z roku 1891, keď historik Jozef Hradzsky uvádza, že na mieste nemocnice s kláštorom sa nachádza dom a gazdovské stavby. Fakt, že na južnej strane mestečka sa nachádzal spomínaný komplex budov, potvrdzuje aj to, že až do roku 1918 bola ulica na južnej strane pomenovaná ako Kláštorová. Aj ľudové podanie tvrdí, že kláštor s kostolom stáli na spomínanej ulici, asi dvesto metrov od železničnej stanice.

Pôsobenie rehoľníkov v rokoch 1736 - 1780

Milosrdní bratia pôsobiaci v Spišskom Podhradí patrili od svojho príchodu zo Zebrzydowic do poľsko-litovskej provincie až do roku 1730. Potvrdzuje to prior Vilibald Staniek: „*Zo spravodlivých príčin, na rozkaz pátra generála našej rehole Joachima Maggiho a s povolením kniežaťa Teodora Lubomirského a provinciála Matúša Mayera, bol tento kláštor daný do nemeckej provincie.*“ **Preto poľských bratov prišli vystriedať bratia z nemeckej provincie. Na ich nové pôsobisko boli uvedení spišským prepoštom Jánom Pelczom.**

Provinciál, Matúš Mayer, zároveň vymenoval pre kláštor dvoch nových rehoľníkov z bratislavského kláštora: pátra Viliama Kulika za priora a frátra Františka Flesseta za lekára.

Pretože už stará nemocnica (kedysi špitál augustiniánov) milosrdným bratom nevyhovovala, knieža Teodor Lubomirski im v roku 1731 daroval dom (na mieste dnešného kláštora), vedľa ktorého stála kaplnka. Táto budova bola postavená v roku 1643, ako o tom svedčí pôvodný portál na nádvorí. Kvôli malým kapacitným priestorom rehoľníci začali čoskoro kláštor rozširovať. Základný kameň na rozšírený kláštor posvätil spišský prepoš Ján Pelcz v roku 1733. Nemocnicu tak mohli vybudovať už pre desať chorých. Stavba nemocnice bola ukončená na začiatku roka 1736 a zasvätili ju sv. Jánovi z Boha, ako o tom svedčí aj latinský nápis na priečelí kostola. Pre stále väčšie množstvo chorých, bratia opäť rozšírili kláštor v 19. storočí. Kláštorná budova prešla v neskorších storočiach mnohými stavebnými úpravami.

Kláštor s nemocnicou sa skladal zo štyroch krídel s obliehajúcou chodbou okolo pretiahnutého úzkeho rajského dvora. K nej bol z južnej strany pripojený kostol, ktorý priliehal k vstupnej chodbe kláštora. Chodby a miestnosti starého jadra kláštora boli zaklenuté krížovými hrebienkovými klenbami. Na prízemí bola situovaná lekáreň, laboratórium, hospodárske a spoločenské miestnosti. Na poschodí sa nachádzala nemocnica a miestnosti rehoľníkov (klauzúra). Vchody do miestností v kláštore mali kamennú pásovú šambránu a barokové výplne krídel dverí.

Po skončení stavby novej časti nemocnice a kláštora, rozhodli sa Milosrdní bratia začať so stavbou kostola, ktorý by slúžil nielen im, ale aj chorým a ostatným veriacim. Za pomoci mnohých obetavých ľudí mohol už 8. apríla 1736 titulárny biskup a spišský kanonik Peter Castelani de Montigni, posvätiť základný kameň pre nový kostol. Kostol začali stavať na mieste, kde stála predtým kaplnka. Stavba kostola pokračovala veľmi rýchlo, lebo už v nasledujúcom roku 1737, 29. septembra, ho posvätil František Klobusiczky, titulárny biskup z Nemesinu a kanonik ostrihomský. Kostol zasvätili svojmu zakladateľovi sv. Jánovi z Boha, tak isto ako aj nemocnicu.

Kostol sv. Jána z Boha bol situovaný na západnej strane námestia. Je to jednodňová stavba obdĺžnikového tvaru, ktorá je z južnej strany pripojená ku kláštoru. Kostol je 7 metrov široký a 25 metrov dlhý. Štít kostola má volútové zakončenie so vstavanou vežou, ktoré vytvoril Martin Speer v roku 1737. Loď kostola je zaklenutá krížovou hrebienkovou klenbou. Táto klenba sa zbieha do štylizovaných rastlinných volútových hlavíc pilastrov. Oratórium, ktoré používali rehoľníci, je segmentovo uzavreté, s podkasaným dreveným parapetom.

Fasády sú členené lizénovým rámom a majú čiastočne zachované pôvodné riešenie renesančných okien s barokovou mrežou. Nad vchodom do kostola sú tri obrazy maľované na omietku. Na ľavej strane je namaľovaný sv. Augustín, v strede sv. Ján z Boha a na pravej strane sv. Karol Boromejský.

Na priečelí kostola sa nachádza latinský nápis (chronostichos). Z tohto nápisu je zrejmé, že nemocnica je zasvätená sv. Jánovi z Boha. Z veľkých písmen, ktoré sú zároveň latinskými číslicami, vypočítame rok 1736. V tomto roku bola nemocnica postavená a posvätená.

**EXTRVCTA
DIVOIOANNIDEI
XENODOCHII
PATRONO**

Radosť z nového kostola však netrvala dlho. V mestečku, 14. júla roku 1794, vypukol veľký požiar, pri ktorom vyhorelo 295 domov a s nimi aj farský kostol, fara, škola a kostol s kláštrom rehoľníkov. Za pomoci obetavých ľudí začali bratia s opravou nedávno postaveného kostola.

Vnútorne zariadenie kostola je barokové. Kostol má tri oltáre. Na hlavnom barokovom oltári z roku 1727 sa nachádza oltárny obraz, ktorý znázorňuje oslávenie sv. Jána z Boha v nebi. Obraz v stĺpovitej architektúre namaľoval Martin Speer v roku 1778 (9?). Pod obrazom sa nachádza menšia pieta, o ktorej sa traduje, že pochádza z hradnej kaplnky. Na ľavej strane obrazu je socha sv. Jozefa a na pravej strane socha sv. Jána Krstiteľa. Vedľa nich sú sochy biskupov sv. Mikuláša a sv. Augustína. Na nadstavci sú sochy sv. Anny a sv. Barbory.

Bočný oltár na ľavej strane lode je zasvätený Panne Márii, kráľovnej anjelov. V strede oltára je obraz, ktorý znázorňuje Pannu Máriu s anjelmi v nebi. Oltár je barokového štýlu, z prvej tretiny 18. storočia. Po stranách obrazu sú sochy sv. Františka Saleského, sv. Františka Xaverského a sv. Jána Almužníka. Na nadstavci je socha sv. Krištofa.

Bočný oltár na pravej strane je zasvätený sv. Jánovi Nepomuckému, ktorého obraz sa nachádza v strede oltára. Oltár je tiež barokového štýlu z pol. 18. storočia. Na ľavej strane od obrazu je socha Božského Srdca Ježišovho a na druhej strane sú sochy sv. Petra a Pavla, sv. Šebastiána a sv. Rocha. Na nadstavci je socha sv. Rozálie.

Kazateľnicu, z druhej tretiny 18. storočia zdobia sochy štyroch evanjelistov. Na jej vrchole je socha Michala archanjela.

V kostole sa nachádzajú ešte barokové lavice z prvej tretiny 18. storočia, obraz Sedembolestnej Panny Márie (ranobarokový štýl), ktorý údajne priniesli prví Milosrdní

bratia z Poľska, socha Panny Márie z konca 15. storočia, obraz *Vir dolorum* z 18. storočia a obraz sv. Karola Boromejského, v barokovom štýle z 18. storočia, ktorý bol prenesený z biskupskej rezidencie.

Pod kostolom je veľká krypta s tehlovou klenbou. Má výšku stropu 2,5 metra a je v nej 27 miest na pochovávanie. V krypte boli pochovaní rehoľníci, ktorí tu pôsobili. Mimo nich je pochovaný aj gróf Alexander Čáki, ktorého previezli v roku 1820 z Dómu sv. Alžbety v Košiciach a aj grófka Klára Melitová.

Milosrdní bratia pôvodne patrili do poľsko-litovskej provincie až do roku 1730, keď boli zaradení do nemeckej provincie. Pápež Pius IX. svojím dekrétom zo dňa 17. júla 1856 rozdelil nemeckú provinciu na dve nové provincie: rakúsko-českú, ktorú zasvätil svätému Michalovi archanjelovi a uhorskú zasvätil Nepoškvrnenému počatiu Panny Márie. Novo zriadená uhorská provincia mala 13 konventov, sídlo mala v Prešporku (Bratislava), od roku 1903 potom v Budapešti. Do uhorskej provincie spadali konventy, ktoré sa nachádzali na území dnešného Maďarska, Rakúska, Slovenska, Rumunska a Chorvátska. K tejto provincii bol pridelený aj kláštor v Spišskom Podhradí.

Dobrodinci rehoľníkov

Chod nemocnice, kláštora a kostola riadili rehoľníci, na pleciach ktorých ležala aj starosť o všetky hmotné zabezpečenia. Bez ochotných a štedrých dobrodincov by nedokázali vykonať toľko dobra.

Medzi prvými známymi dobrodincami Milosrdných bratov bol Benedikt Wilanyi, ktorý daroval kláštoru Milosrdných bratov svoju vinicu v Zemplínskej župe v roku 1673. Toto jeho darovanie potvrdila jeho manželka Sára Bagoniová v roku 1680. K veľkým dobrodincom patrili napr. aj spišskí prepošti, hlavne Ján Pelcz, ale aj spišskí biskupi, ako napr. Ján Pyrker a Ján Révay. Ján Révay dotoval vo veľkej miere kláštornú lekáreň, jej laboratórium, ako aj nemocničné oddelenie. V roku 1731 dotoval kláštor sumou 8 333 florénov a 33 grošov gróf Štefan Koháry. Veľkým podporovateľom bola aj grófska rodina Čákyovcov. V čase, keď gróf Štefan Čáki, ktorý bol generálom horného Uhorska, bojoval proti Turkom pri Viedni, jeho manželka s vojenskou posádkou bránila Spišský hrad pred útokom protestantských povstalcov. Aj rehoľníci sa pred povstalcami uchýlili na hrad a tam veľmi obetavo ošetrovali ranených. Grófka si ich veľmi obľúbila a vo svojom závete vyjadrila želanie, aby po svojej smrti nebola pochovaná v kapitulskej krypte, ale v krypte milosrdných bratov. Grófka zomrela v roku 1684 a pochovali ju - napriek všeobecnému zvyku - v kostole svätého Jána z Boha. Potvrďuje to aj kresaný kameň

v kostole pod chórom. Medzi veľké dobrodinky patrila aj Jozefína Čáki-Zichyová, ktorá každoročne podporovala kláštor sumou 2 000 zlatých. Dobrodinci podporovali rehoľníkov nielen peniazmi, ale aj obilím, drevom, šatstvom a majetkami. Pravidelne dostávali z grófskeho majetku 25 q zrna, z obci Bijacovce a Hrhov zemiaky, zrno a drevo.

Medzi ďalších dobrodincov sa zapísala aj Klára Lindner, vdova po troch mužoch, ktorá darovala v roku 1749 kláštoru dom v Olaszliszke a k nemu prislúchajúce majetky (polia a vinicu). Z tohto majetku bol kláštor povinný každý rok slúžiť 30 sv. omší za jej súčasného manžela Jána Patakiho a za ňu; z toho polovicu za ňu a za jej manžela a druhú polovicu za ostatných jej manželov a ich príbuzných, potom po jej smrti každý rok slúžiť 8 omší za ňu a jej manželov. V deň jej smrti sa táto správa má oznámiť konventu a podporiť chudobných ľudí.

K dobrodincom sa zapísal aj spišský kanonik Andrej Čepčenyi, ktorý daroval rehoľníkom v roku 1738 svoju vinicu v Kline nad Bodrogom. V roku 1742 dostali bratia majetok Vojany na Spiši od Michala Leskovského. V darovacej listine sa uvádza, že Leskovský „vie, že Milosrdní bratia sa obetavo starajú o chorých, ale aj o žobrákov“. Už spomínaný spišský biskup Ján Révay daroval Milosrdným bratom v roku 1798 sumu 1600 ríšskych florénov a o rok neskôr k tejto sume pridal ešte 400 zlatých. V darovacej listine uviedol okrem iného, že „on vie o obetavosti milosrdných bratov voči chorým a chudobným ľuďom“.

Osobnosti kláštora

O živote Milosrdných bratov v Spišskom Podhradí v 17. a 18. storočí vieme pomerne málo, nakoľko sa nezachovali mnohé archívne dokumenty. Viac správ o ich živote máme až z 19. a 20. storočia. Z útržkov zachovaných správ vyberáme aspoň tie, ktoré sú najpodstatnejšie.

Najdôležitejšiu úlohu v kláštore, kostole a rovnako aj v nemocnici mali priori, ktorí zodpovedali za ich celý chod. Zo 17. – 18. storočia poznáme týchto priorov v Spišskom Podhradí:

1. P. Ján Angelus Mária Ričius – 1672-1674
2. P. Felix Grosevský – do roku 1680
3. P. Atanáz Sulc – od roku 1680
4. P. Augustín Lochman – 1696
5. P. Jozef Jankovski – 1699
6. P. Viliam Kulik – 1730
7. P. Vilibald Staniek – druhá polovica 18. storočia,

8. P. Bazil Fiala – 1750

9. P. Pacificus Lipčej – 1751

Okrem predstavených (priorov) v kláštore boli v každom kláštore aj ostatní bratia, ktorí boli predovšetkým ošetrovatelia, kňazi, lekári, lekárnici, zberači almužien, ale aj ďalší. Zo 17. storočia máme písomnú zmienku (okrem priorov) len o dvoch rehoľníkoch. V roku 1674 sa spomínajú: páter Andrej Ondrejko a fráter Ján Betlenfalvaj. V 18. storočí už poznáme viacerých rehoľníkov. Z tohto obdobia poznáme prvého lekárnik v kláštore v Spišskom Podhradí frátra Františka Flessa (údaj z roku 1730). V poradí druhým známym lekárnikom bol páter Patricius Schvab (rok 1782). Bol lekárnikom a zomrel v Spišskom Podhradí 10. apríla 1791. Z tohto storočia poznáme aj troch kňazov, ktorí boli vysvätení za rehoľných kňazov práve v Spišskom Podhradí: Maternus J. Walser (ordin. 25.3.1765), Teodor J. Wolff (ordin. 1.5.1795) a Ján C. M. Kugler (ordin. 1814). Medzi rehoľníkmi dokonca poznáme aj jedného, ktorý pochádzal priamo zo Spišského Podhradia. Bol ním Rajmund J. Illasovsky, narodil sa 9. 7. 1772 a bol ošetrovateľom. Z ďalších rehoľníkov možno spomenúť ešte aj takých, ktorých život spadá do prelomu 18. a 19. storočia a pôsobili alebo zomreli v Spišskom Podhradí:

- Bartolomej A. Šebesta, bol lekárnik a subprior v Spišskom Podhradí, kde aj zomrel (†19.5.1827).
- Fabius A. Baumgarten, bol prior v Spišskom Podhradí, kde aj zomrel (†6.8.1821).
- Xystus Hudeček, bol ošetrovateľ, zomrel v Spišskom Podhradí (†6.5.1822).
- Birinus Georgius Uhrzitzky, bol magister chirurgiae, zomrel v Spišskom Podhradí (†14.4.1822).
- Liberatus Frans. de Paula Exner, bol ošetrovateľ, zomrel v Spišskom Podhradí (†28.11.1827).
- Mansuetus M. Scharrer, bol chirurgom, zomrel v Spišskom Podhradí (†20.12.1819).

Z histórie mestečka Spišské Podhradie poznáme aj obdobia, ktoré si zvlášť vyžadovali zdravotnícku a opatrovateľskú službu. Podľa historika Jozefa Hradského v Spišskom Podhradí v rokoch 1679 a neskôr v rokoch 1710 – 1711 vypukol veľmi veľký hlad a mor. Ich následkom v tom čase zomrelo v mestečku 1600 ľudí. Zároveň poznamenal, že: „Nevýslovný strach musel v tento čas panovať, lebo od 10. augusta r. 1710 až do 18. mája r. 1712 nie je žiadne narodené dieťa v matrike zapísané.“ Z uvedenej skutočnosti predpokladáme, že v tom čase aj prítomní milosrdní bratia v mestečku obetavo pomáhali všetkým trpiacim ľuďom.

Veľmi zaujímavé svedectvo máme napríklad od vikára tohto kláštora - pátra Bazila Filu. Pred Spišskou kapitulou svedčil, že v októbri 1739 pôsobil v kláštore Milosrdných bratov v Budapešti. V nemocnici mali okolo 2500 chorých vojakov. V tom čase sa nakazil morom a na nohe sa mu urobili nejaké čierne škvrny. Začal sa veľmi úpenlivo modliť k Božiemu služobníkovi Jánovi Hriešnikovi (Ján z Boha) a do hodiny sa uzdravil. To svedectvo vydal pred Spišskou kapitulou 22. marca 1750.

Starostlivosť o chorých bola podstatnou či základnou náplňou rehole Milosrdných bratov. Práve milosrdní bratia spĺňali všetky podmienky pre vytvorenie skutočnej nemocnice. Bola to predovšetkým odborná zdravotnícka príprava, ktorú musel každý člen mať, aby sa stal riadnym ošetrovateľom alebo získal aprobáciu ránhojič (tzv. chirurgus). Niektorí z nich boli lekárnici alebo aj doktori medicíny a chirurgie. Veľký dôraz kládli rehoľníci na vzťah ošetrovateľa a pacienta, ktorý sa opieral o jadro samej podstaty rehole v duchu prikázania lásky k Bohu a k ľuďom. Navyše, rehoľníci vo svojich kláštoroch mali pre chorých, starých a nevládných členov rehole osobitné miestnosti a rovnako aj zvláštne miestnosti pre pocestných a pútnikov, ktorí sa mohli tri dni zdržať v kláštore zdarma. O tom, že kláštorné nemocnice mali odborne vzdelaných lekárov, svedčí fakt, že im bola zverovaná aj správa mestských špitálov, ako napr. aj v Spišskom Podhradí. Pre všestrannú starostlivosť o človeka boli kláštory často vyhľadávané a odmeňované.

Život Milosrdných bratov od 19. storočia

Keď pápež Pius IX. v roku 1856 rozdelil nemeckú provinciu na dve nové provincie -rakúsko-českú a uhorskú, rehoľníci v kláštore v Spišskom Podhradí pripadli do uhorskej provincie. Ďalšie zmeny v provincii nastali, keď po rozpade Rakúsko-Uhorska v roku 1918 bola vyhlásená Československá republika. Na tieto udalosti reagovala aj Svätá stolica a 6. decembra 1919 rozdelila rakúsko-českú provinciu na rakúsku a československú. Novú československú provinciu zasvätili svätému archanjelovi Rafaelovi. Jej sídlom sa stala Praha. Za prvého provinciála bol zvolený páter Veremundus Tvrďý. Slovenské kláštory boli do novej československej provincie pridelené až o niekoľko rokov neskôr, a to 21. januára 1921. Neskoršie spoločenské zmeny v Československu dali podnet k ďalším úpravám kláštorov. **Na podnety biskupov a mnohých rehoľných bratov, Svätá stolica 17. apríla 1939 oddelila tri slovenské kláštory od československej provincie a vytvorila na Slovensku generálnu delegatúru. Generálna delegatúra bola priamo podriadená Svätej stolici. Zasvätili ju svätému Jozefovi a sídlo bolo v Bratislave, kde už 1. augusta aj zriadili noviciát. Jej prvým predstaveným sa stal páter Benedikt Bogar. V júli toho istého roku bol novým**

predstaveným menovaný fráter František Boško. V roku 1947 generálny predstavený rehole zmenil názov „generálna delegatúra“ na „viceprovincia“. Tým začala rehoľa právne vystupovať s názvom Slovenská viceprovincia rehole Milosrdných bratov.

Výstavbu novej nemocnice prekazila Barbarská noc

Milosrdní bratia v Spišskom Podhradí si boli vedomí, že kapacita ich nemocnice (34 lôžok) je veľmi malá. Po vojne bolo veľa vojnových invalidov, nevyliciteľne chorých, ktorí potrebovali dobrú starostlivosť. Preto začali už v roku 1947 premýšľať o rozšírení nemocnice. Nezostali iba pri plánoch, ale začali podnikať aj konkrétne kroky. Vedľa kláštora odkúpili stavebný pozemok a dali vyhotoviť aj plány nového komplexu. Nová nemocnica mala slúžiť 120 nevyliciteľne chorým a mali sa vybudovať aj priestory pre dvadsať kňazov na odpočinku. Táto pekná myšlienka však nebola zrealizovaná z dôvodu *Barbarskej noci* v apríli 1950.

Postupným upevnením moci sa komunisti pustili do systematického ničenia Katolíckej cirkvi. Jednou z nich bola aj násilná likvidácia mužských kláštorov, ktorá sa uskutočnila o polnoci z 13. - 14. apríla 1950. **Aj členovia špišskopodhradského kláštora museli do niekoľkých minút opustiť svoj kláštor a boli odvezení do sústredovacích kláštorov. Prior Michal J. Grieger do kapucínskeho kláštora v Pezinku a ostatní členovia komunity - páter Sebastián Luknár, Kondrát Hlušek, Martin Bučo, Eugen Mokráš a Demeter Čechovič do sústredovacieho tábora v Báci.**

Po násilnom odvlečení rehoľníkov bol kláštorný kostol odovzdaný pod správu farského úradu v Spišskom Podhradí. V kláštornej nemocnici zriadili Ústav sociálnej starostlivosti pre duševne choré ženy s kapacitou 145 postelí. V čase od 20. januára 1956 do 23. januára 1975 sa o choré ženy v tomto ústave starali rehoľné sestry sv. Kríža. Po rehoľných sestrách boli v ústave zamestnané civilné zdravotné sestry. Vnútorne zariadenie kláštora, ale čiastočne aj kostola bolo vyrabované, časť odvezené na neznáme miesto, ale aj zničené, ako napr.: knižnica, archív, obrazy a pod.

Po skončení núteného pobytu v pracovných táboroch boli rehoľníci prepustení do civilného života, aby sa „asimilovali s občanmi socialistického štátu“. Zakázali im akúkoľvek náboženskú činnosť. Rehoľníci len s ťažkosťami hľadali vhodné civilné zamestnanie, hlavne v nemocniciach. Pretože boli roztrúsení po celej republike a nesmeli sa stretávať a vykonávať akúkoľvek duchovnú aktivitu, nemohli ani prijímať nových členov.

Od roku 1950 až dodnes celá budova kláštora slúži ako Ústav sociálnej starostlivosti pre mentálne postihnutých dospelých. V súčasnosti je v ňom približne 120 ľudí, z toho 37

mužov vo veku 17 - 94 rokov. Pacienti sú rozdelení do štyroch skupín, podľa zdravotnej dispozície. Starostlivosť o nich zabezpečuje odborný personál. Jeho úlohou je nielen zdravotnícka opatera, ale aj rozvoj spoločenského a kultúrneho života tých, ktorí sú tam z rôznych príčin. Len nedostatok potrebných členov bráni rehoľníkom obsadiť tieto priestory a obnoviť riadny komunitný život spojený so starostlivosťou o chorých.

Autor štúdie Prof. ThDr. PhDr. Štefan Lenčič, PhD. je katolícky kňaz, riaditeľ Inštitútu cirkevných dejín so sídlom v Košiciach. Inštitút je združením historikov a odborníkov, ktorí sa venujú štúdiu histórie, predovšetkým štúdiu cirkevných dejín a k nim súvisiacich vedných disciplín. Inštitút je zároveň ideovým pokračovateľom združenia, ktoré cirkevno-právne založil košický arcibiskup-metropolita Mons. Alojz Tkáč, dňa 22. júla 1997 s účelom výskumu dejín Košickej arcidiecézy.

Poznámka: príspevok odznel na odbornej konferencii *História Germánskej provincie Hospitálskej rehole sv. Jána z Boha na území dnešného Slovenska do r. 1780. Konala sa 10. 9.2016 v Bratislave.*